

13. Een dagje naar het Evoluon

De Nieuwe Linie 13 juni 1973

P.J. Schroevers

Wie onderweg naar het warme zuiden de lichtstad Eindhoven wel eens is gepasseerd, kent allicht de opvallende koepel langs de westelijke randweg, waar Philips onder de pretentieuze titel 'Evoluon' de leuze 'Triomf der techniek' gestalte tracht te geven. Menige vader of moeder zal zich hebben voorgenomen om er op een regenachtige zondag eens een dagje met de kinderen aan te wijden. Voor mij was het afgelopen vakantie zo-ver. Mijn twee zonen hadden het voorgesteld en aangezien creatief bezig zijn tussen de auto's van de stad zijn problemen stelt, kwam het niet ongelegen.

Voor twee gulden vijftig kwamen we binnen; alle drie evenveel. Een generatiekloof bestaat in de nieuwe wereld niet meer. We kregen ook geen kaartje. Wel gaf een verspringend cijfer in de hal aan dat de computer die je binnenkomt moest registreren, weer drie nieuwe bits informatie aan zijn brein had toegevoegd. We waren een nummer geworden. Alles hangt samen: de computer vraagt om nummers. Gelijkheid tussen vader en zoon betekent dat je de nummers zo scrupuleus kunt optellen, dat de groei van het bezoekersaantal minutieus te registreren is.

Groei, techniek en gelijkheid van mensen blijken heel veel met elkaar te maken te hebben. Maar die gelijkheid blijkt bij nader inzien zijn beperking te hebben: het betekent zich zonder morren onder de leiding te scharen van een deskundige. Onze deskundige was een elektronische: een bandrecorder die je voor een gulden kon huren en die de rondleiding verzorgde. En hier bleek dat nóg een eigenschap in het rijtje van groei, techniek en onmondige gelijkstelling kon worden geplaatst. Want deze bevordering van de communicatie van bovenaf bleek de communicatie met mijn zonen te verstoren: we waren niet meer in staat een woord te wisselen. Een klein begin van vervreemding.

Het is wel machtig mooi speelgoed wat je te zien krijgt. De grote ontdekkingen in chemie, fysica en biologie worden in begrijpelijke modellen uiteengezet: het licht en het geluid, het periodiek systeem der elementen, de fotosynthese, het DNA-molecuul en honderden andere zaken. Veel van de apparaten moeten met knoppen door de bezoeker zelf worden bediend. Bij andere is daadwerkelijke activiteit nodig: het bedienen van een camera bijvoorbeeld voor een televisie-uitzending; of je blauw trappen op een fiets om daarmee voldoende energie op te wekken dat je jezelf op het scherm ziet. Een dagje Evoluon is zeker voor jongens met natuurwetenschappelijke belangstelling een feestelijke avonturen-tocht. Maar we moeten het wel nuchter bekijken. De tentoonstelling is

één grote mystificatie, een pleidooi voor wetenschap en techniek waarvoor kosten noch moeite gespaard zijn.

Op zichzelf is er natuurlijk geen bezwaar tegen om warm te lopen voor wetenschap en techniek. Integendeel: wetenschappelijke nieuwsgierigheid als waardevrij goed is een stukje cultuur, een trekje waarin de mens zich van het dier onderscheidt. Het maakt daarmee een stukje van de zin van ons leven uit; dat kan niet verkeerd zijn. Maar wetenschap en techniek zijn niet waardenvrij. De samenleving is er in haar huidige vorm afhankelijk van: omgekeerd geven ze diezelfde samenleving een richting aan.

Dat impliceert dat je niet ontkomt aan een visie over de rol van beide in onze maatschappij. En daar komen dan de moeilijkheden. Want als de huidige wetenschapsbeoefening zichzelf onvoorwaardelijk als goed ziet, dan komt die visie neer op vrijpleiten van de kwalijke reuk, die haar in deze tijd omringt. Dan is ook die visie niet neutraal meer.

Dat zien we ook op het Evoluon, ondanks de schijn van het tegendeel die de 'objectieve wetenschap' voor ons weet op te roepen. Ik twijfel er niet aan dat de tentoonstelling jaren geleden met goed bedoelde ideeën is ingericht. Dat was nog de tijd dat milieuproblemen, landbouwcrisis, jongerenprotesten, Club van Rome, woonellende en de opoffering van oude binnensteden, structurele werkloosheid, geldontwaarding en andere indicaties van een wereldcrisis zich nog niet zo manifest openbaarden als nu. Men kon nog met goed fatsoen in het 'goede' van de gevestigde wetenschapstradities geloven. Nu die toestand zo veranderd is, zou dat echter kritisch moeten worden bezien.

Op het Evoluon is daar geen sprake van; integendeel, de bezwaren van deze tijd worden als kleinigheden weggewuifd met precies dezelfde argumenten als waarmee ze eerst zijn opgeroepen. Dat laatste wordt dan stelselmatig verdoezeld, zodat de bezoeker een vertekend beeld opgedrongen krijgt. De presentatie houdt hem voor hoe de mens, het individu, een aantal ongewilde gevolgen veroorzaakt. En daartegenover stellen wetenschap, technologie, industrie en bedrijfsleven de zakenweer op orde; die zijn dus per definitie 'goed'.

In de koepel van het gebouw zijn er drie omgangen. De beide onderste: 'De Techniek' en 'De Industrie' bevatten feitelijke informatie over het bedrijf en over hoe de wetenschappelijke vorderingen in het bedrijf gebruikt worden. Evenals de expositie 'Voorspel der Techniek' in het souterrain komt de visie hier niet expliciet ter sprake. Dat gebeurt wel in de bovenste rondgang die dan ook 'Wetenschappelijk Onderzoek en Samenleving' heet. Natuurlijk is deze voorstelling van zaken niet juist: de visie zit in het functioneren van een bedrijf net zo goed opgesloten. Maar dat wordt je pas duidelijk als je naar de bronnen van die visie hebt gezocht, dus nadat je de bovenste verdieping op je hebt laten inwerken.

Het verhaal begint zodra de lift je heeft afgezet en je aan het officiële begin van de wandeling staat. Het is goed op deze wereld te vertoeven, ook – en naar diverse herinneringen aan het verleden ons duidelijk moeten maken, vooral – in deze tijd. Want daarin gaan alle dingen sneller; en die zozeer beheerst wordt door de techniek. De techniek die het gezicht van de wereld wel compleet veranderd heeft. De pretentie in de titel 'Evoluon' is wel degelijk bedoeld: de mens heeft in het evolutieproces de taak van de natuur overgenomen.

Maar o wee, al die mensen. Eerst waren er twee, Adam en Eva; even later vier, toen acht, zestien, tweeëndertig, enzovoort – de zogenaamde exponentiële groei, die nog steeds doorgaat en de wereld onleefbaar dreigt te maken. *'De ernstigste verstoring van de wereld is de mens zelf'*, zo staat ergens te lezen. Het tekeningetje van de ooievaar ernaast maakt duidelijk wat daarmee bedoeld wordt.

Er zijn volgens mij ook andere gevaren. De verbetering van de leefomstandigheden heeft tot gevolg dat er meer geproduceerd wordt en ook dat draagt bij tot de afbraak van de kwaliteit van het leven op aarde. Niet de uit de hand gelopen orde staat hier bij centraal, opgeroepen door een niet te stuiten groeispiraal. Die wordt inderdaad door de wetenschap in stand gehouden; maar de bosdoener is de 'vooruitgang'. Dat wil zeggen, de grotere gelijkheid van de mensen. De gevolgen zijn dan door wetenschap en techniek aan te pakken. *'Techniek is de uitdaging voor de onzekerheden van nu'* staat ergens trots te lezen. *'Techniek in dienst van de mens die altijd het middelpunt van het streven vormt'*, zien we ook staan. Het blijft dus voor ons aller welzijn. Over marktmechanismen en machtsverhoudingen, over het falen van het streven naar werkelijke gelijkheid wordt niet gesproken.

De enge spiraal waarin groei, techniek, wetenschap en communicatie elkaar stimuleren en door elkaar gestimuleerd worden wordt nergens ter discussie gesteld, nergens onderkend. Het is een spiraal die in stand wordt gehouden door een op winst gebaseerde orde. De vervreemding die het noodlottige gevolg van deze spiraal is en die ook deze tentoonstelling parten speelt, wordt óf als winst gezien (*'Onze nieuwe wereld is gemaakt door mensen, voor mensen. Wij laten weten hoe we hem ondergaan en voorstellen. In onze hersenen vormen zich begrippen. We zien dingen die nooit eerder gezien zijn en doen wat niet eerder gedaan is'*) óf afgedaan als overbrugbaar (*'Als het werk voor de arbeider niet aantrekkelijk meer is, dan kan de computer het overnemen'*) óf, in laatste geval, genegeerd. Wat zich buiten het veld bevindt van wat onze hersenen kunnen overzien, bestaat op de een of andere manier niet.

De ontredding van de natuur, van onze steden én van de mensen die erin leven moeten, is het gevolg van een vertechniseerde, gespleten visie, door de technoloog opgelegd, komen niet aan bod. Wel staat dit alles

voor een grote foto van de angsten in de 15e eeuw, zoals Pieter Bruegel die schilderde. Wij zijn duidelijk beter af. Wij hebben wetenschap en techniek, waarmee we alle problemen kunnen overwinnen. Wij hebben bijvoorbeeld Philips die goed kan maken wat de mensen bederven. Dat is het beeld dat men ons voorhoudt.

Ik wil hier niet de echte en vermeende angsten en gevaren van de 15^e en 20^e eeuw tegen elkaar afwegen. Het is trouwens al vaak gedaan door mensen die je politici kunt noemen. Ze hadden ook alternatieven: maatschappijvormen waarin de on-ecologie van vandaag niet nodig was omdat aan andere voorwaarden was voldaan. Zij kregen geen voet aan de grond doordat het gefractioneerde denken van de wetenschap iedere mogelijkheid tot verandering uitsloot. Het is een vorm van onzindelijk denken dat hier gesuggereerd wordt dat de problemen van vandaag komen, doordat de politici de waarschuwingen van de wetenschap in de wind sloegen.

We zijn zo langzamerhand natuurlijk wel benieuwd naar de oplossingen die hier aan de hand worden gedaan. Dat zuiveringsinstallaties de beste methode vormen om het watervervuilingsprobleem te lijf te gaan, was ons – ondanks het statistisch bewezen tegendeel uit de praktijk – wel bekend. Evenals het feit dat goed afgeschermdde ruimten de beste remedie zijn tegen vuile lucht.

Maar wat zegt de wetenschap tegen onontwarbare knopen als bestrijdingsmiddelen? *'We moeten de werkelijkheid onder ogen zien'* weet men als slotconclusie te poneren. Ondertussen nemen we kennis van een pleidooi voor de 'Groene Revolutie'⁸⁸ terwijl we allemaal weten dat honger in de derde wereld een gevolg is van machtsverhoudingen, juist door het wetenschappelijk-industriële complex in stand gehouden.

Het ergste staaltje van on-ecologie was voor mij het visioen van een soort bio-industrie onder de zeespiegel. Ongebreidelde groei in dit enige door de mens nog niet benutte biotoop hoorde tot de mogelijkheden. De politici willen er nog niet aan, stond er gramstorig bij.

Heel veel ruimte wordt ingenomen voor communicatie als oplossing: auto's, vliegtuigen, maar ook elektronische besturing, radio, telefoon, televisie. Als we maar efficiënter kunnen communiceren, zo luidt de boodschap, dan kunnen veel kwalijke activiteiten worden verminderd. Een automatisch bestuurde verkeersstroom vervuult minder dan een rij auto's, wachtend voor een stoplicht. Een telefoon minder dan een auto, etc.

Niet vermeld wordt dat schaalvergroting de behoefte aan communicatie doet toenemen. En ook niet dat toename van deze communicatie schaalvergroting tot gevolg heeft, zodat in feite bevordering van com-

⁸⁸Zie nl.wikipedia.org/wiki/Groene_revolutie

municatie alleen verkeerd uitpakt. Door zo gemakkelijk te kunnen telefoneren verplaatsen we onze relaties met anderen bijvoorbeeld, waardoor we juist meer zullen gaan autorijden. Ook hier zien we weer de gefractioneerde benadering van de technoloog die op de totaliteit van het systeem geen zicht heeft en dan maar net doet alsof die niet bestaat. Maar als het dan misgaat wordt het de politicus verweten, vergetend dat de politiek van hém afhankelijk is.

Het is ondoenlijk om alle voorbeelden die we op onze rondgang tegenkwamen, hier te noemen: wie er attent op is, vindt ze overal. Het is heel leerzaam om, als je dit allemaal verwerkt hebt, de motieven voor de bedrijfsvoering op de andere omgangen ermee te vergelijken. Ik zal het hier niet doen – de verrassing blijft er des te groter door. Maar geld en macht hebben er wel mee te maken.

Wij zijn nu in staat om de visie die uit dit alles spreekt, samen te vatten: techniek en wetenschap hebben de wereld beter gemaakt en de mensen gelijkwaardiger. Maar naast de problemen die dit alleen met zich meebrengt, dreigt de wereld ook door overbevolking onleefbaar te worden. De wetenschap geeft oplossingen maar de wereld heeft daar niet naar geluisterd. Een industrie als die van Philips is dus in wezen noodzakelijk om de voorwaarden te scheppen voor een wereld waarin steeds meer mensen moeten leven.

Juist de eenzijdigheid die hierin opgesloten zit (niemand wil immers een samenleving zonder industrie), maakt deze visie tot een verbazingwekkende drogredenering. De rol die wetenschap en techniek voor een exponentiële groei lijn leveren, komt in hele verhaal niet ter sprake. Noch in aanzet (de wetenschap levert de technische mogelijkheden voor industriële productie waarmee groei in stand wordt gehouden), noch in rechtvaardiging (wetenschap legitimeert, door problemen uit hun verband te lichten, deze problemen als oplosbaar te presenteren).

Dat deze groei zich voltrekt onafhankelijk van de bevolkingsgroei, dat de gelijkheid die gesuggereerd wordt geen werkelijke gelijkheid is – beide worden verzwegen. Dat juist het hele fantastische wereldbeeld dat ons hier is voorgezet, *oorzaak* is van de problemen, wordt aan het oog onttrokken. Dat de politiek tegenover deze schijnobjectiviteit haar standpunten moeilijk waar kan maken en dus de problemen niet aankan, zal de argeloze toeschouwer niet gauw doorhebben. Hij laat zich op heel wetenschappelijke wijze inpakken. En zal dan voor de zoveelste maal denken: *“Ze zijn zoveel knapper dan ik, ze dokteren het wel uit”*.

Weer terug op de begane grond zijn we nog even bij de ‘sensor’ gaan kijken, een staketsel van metaal met een kopachtig orgaan op een beweeglijke hals. In de kop zitten microfoontjes en als je in je handen klappt, buigt hij zijn hals in je richting, net of het een echt beest is. Normaal ben je geneigd zo’n apparaat te beschouwen als het resultaat van menselijk vernuft: we weten de natuur aardig na te bootsen. Eerlijk gezegd had ik

de tentoonstelling tot op dat moment wel een beetje zo ondergaan. Maar hier voelde ik: de tentoonstelling draait de precies om. Al die bezoekers die het wonder komen bekijken, worden zélf als 'sensors' behandeld – iets ingewikkelder misschien, en daardoor wat geraffineerder bespeeld. Maar dat maakt het niet anders.

Philips klapt in zijn handen en volgens een nauwkeurig geprogrammeerd verloop richten we ons daarnaar. En wie is dan nog in staat om uit te maken wat waar, wat onwaar is? De cirkel is gesloten: Philips is de waarheid zelf geworden die ons moet beveiligen tegen onszelf, zodat we ons eigenlijk heel gelukkig zouden moeten voelen. De moeilijkheden komen pas bij degenen die niet zo'n 'sensor' willen zijn. Maar dat is dan hun eigen schuld.

Het was ergens een opluchting toen het computernummer van me afgleed op het moment dat we door de draaideur naar buiten stapten. Toen kon ik weer vader zijn.

Op de terugweg praatten we na over de sensor. Mijn jongste zoon vond bij nader inzien een echte hagedis toch veel bijzonderder. Voor mij was dat de meest verstandige opmerking die ik die dag te verwerken had. Gelukkig bleken mijn kinderen alles toch ook wel een beetje te ervaren zoals ik het zelf deed.

Maar het verloren gevoel is later nog veel sterker geworden. Want wat moet je nu als activist die het voor de échte hagedis wil opnemen als 'gelijke' zoals gesuggereerd wordt – met je 'kwartjes en dubbeltjes' – als de tegenpartij die de macht en het kapitaal ertoe heeft, op deze doeltreffende wijze je moeizame werk weet af te breken?